

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING LUG'AT BOYLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Babamuratova Dilshoda Rustamovna

Toshkent shahar Uchtepa tumani

287-umumta'lim maktabining

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ona tili darslarida o'quvchilarning faol so'z boyligini kengaytirishning o'rni, uning shakllanishining boshlang'ich sinf o'quvchilarining rivojlanishiga ta'siri, shuningdek, o'quvchilarning so'z boyligini shakllantirishda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining roli haqida so'z boradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini boyitish darajasini ekspress-o'rganish natijalari batafsil tavsiflangan.*

Kalit so'zlar: *faol lug'at, haqiqiy nutq, kreativlik, zamonaviy usullar, metodlar, zamonaviy texnologiyalardan, didaktik o'yinlar, lug'at boyligi.*

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining til o'rgatish muammosini hal qilishda o'quvchilarning faol va passiv so'z boyligini to'ldirish muhim rol o'ynaydi. Faol lug'at - bu bola ma'nosini yaxshi o'rgangan va yozma va og'zaki nutqida har kuni ishlatadigan so'zlar, passiv lug'at esa eskirgan so'zlar va neologizmlar, ya'ni kichik o'quvchi kam ishlatadigan yoki umuman ishlatmaydigan so'zlarni o'z ichiga oladi. Bolalarni so'zlarni eng to'g'ri ma'noda ishlatishga, janr va uslubga qarab vaziyatga mos keladiganini tanlashga o'rgatish kerak.

O'quvchilarning haqiqiy nutq faolligini oshirish uchun bir qator sohalarda parallel ravishda maqsadli ish olib borilishi kerak: o'quvchilarning ufqlarini kengaytirish, ularning kuzatish, hissiy idrok etish, taqqoslash, baholash, umumlashtirish: fikrlar, his-tuyg'ular, bolalarda ularning nutq faoliyatining potentsial sub'ektlari paydo bo'lishi; o'quvchining til tizimidan xabardorligi, turli til birliklarini belgilash, ularning ishlash qoidalari, bolalar tomonidan qo'llaniladigan vositalar arsenalini boyitish; muloqot holatini hisobga olgan holda til vositalarini tanlash va fikrlarni to'g'ri shakllantirish qobiliyati ustidan; bayon mazmunini tanlash va uni rejaga muvofiq tashkil etish qobiliyati hisoblanadi.

Umuman olganda, yuqoridagi talablar bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, maktab ishining murakkab tizimi sifatida ishlaydi. Maktab o'quvchilarida ularga rioya qilish istagi o'zlarining og'zaki va yozma bayonotlaridagi kamchiliklarni aniqlash va tuzatish uchun nutq madaniyatini oshirish qobiliyatini rivojlantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining lug'atlar ustida ishlash jarayonida kreativligini oshirish uchun quyidagi metodlarni qo'llash yaxshi samara beradi:

1. Badiiy asar o'quvchilar nutqini oshirish uchun eng muhim va ishonarli manbadir. O'qituvchi hafta davomida o'quvchilarga turli ertaklarni o'qitirib, notanish

bo'lgan so'zlarni ajratib, uning manosini tushintirishi va kelasi badiiy asarni o'qilguncha bu so'zlarni yozdirib yodlattirishi zarur. Chunki, bolalar o'zbek tilini yuksak badiiy obrazlar orqali o'zlashtiradilar.

2. O'quvchilar lug'atiga aniqlik kiritish. Bu o'z ichiga quyidagilarni oladi:

1) o'quvchi puxta o'zlashtirmagan so'zlarning ma'nosini to'liq o'zlashtirish, ya'ni shu so'zlarni matnga kiritish, ma'nosi yaqin so'zlarga qiyoslash, antonim tanlash yo'llari bilan ularning ma'nosiga aniqlik kiritish;

2) so'zning kinoyali ma'nosini, ko'p ma'noli so'zlarni o'zlashtirish;

3) so'zlarning sinonimlarini, sinonim so'zlarning ma'no qirralarini o'zlashtirish;

4) ayrim frazeologik birliklarning ma'nosini o'zlashtirish.

5) Lug'atni faollashtirish, ya'ni o'quvchilar ma'nosini tushunadigan, ammo o'z nutq faolyatida ishlatmaydigan nafaol lug'atidagi so'zlarni faol lug'atiga o'tkazish. Buning uchun shu so'zlar ishtirokida so'z birikmasi va gaplar tuziladi, ular o'qiganlarni qayta hikoyalash, suhbat, bayon va inshoda ishlatiladi. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so'zlarni o'quvchilar faol lug'atidan nafaol lug'atiga o'tkazish. Bunday so'zlarga bolalarning nutq muhiti ta'sirida o'zlashib qolgan adabiy til me'yoriga kirmaydigan, ayrim adabiy asar va so'zlashuv tilida qo'llanadigan sodda so'z va iboralar, sheva va ijtimoiy guruhga oid so'zlar kiradi. Adabiy til me'yori degan tushunchani o'zlashtirgach, o'quvchilar yuqorida izohlangan so'zlar o'rniga adabiy tildagi so'zlardan foydalana boshlaydilar. Adabiy tilga oid malakalari mustahkamlangan sayin shevaga, jargonga oid so'zlar, so'zlashuv chiqib keta boshlaydi.

3. O'quvchilarning so'z boyligini takomillashtiruvchi va boyituvchi vositalardan biri bu atrof- muhitdir. Shuning uchun darsdan tashqari holatlarda o'quvchilarni turli ekskursiyalarga olib chiqish juda katta ahamiyatga egadir. Chunki, tabiat qo'yniga, turli joylarga, muassasalarga ekskursiya vaqtida bolalar narsava hodisalarni kuzatish bilan ko'pgina yangi nom va iboralarni o'rganadilar. Bu ekskursiyalar yuzasidan o'tkazilgan suhbat vaqtida ularning bilimi chuqurlashtiriladi, ayrim so'zlar ma'nosiga aniqlik kiritiladi.

4. Dars davomida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish. Bunda o'qituvchi dars davomida turli xil video va audio matnlardan foydalanishi mumkin. Masalan o'qish darsini oladigan bo'lsak, darslikda berilgan har bir hikoya va ertakni audiosi yoki video variantlarini o'quvchilarga qo'yib berishi, hamda bu matnni kitoblardan foydalanmagan holda o'quvchilardan gapirib berishlarini so'rash, zarur dars oxirida esa matnda uchragan notanish so'zlar ustidan ishlash, ularning ma' nolarini tushintirib berish zarur.

5. Turli xil didaktik o'yinlardan foydalanish. Didaktik o'yinlar o'quvchilarning kreativligini, reaksiyaviyligi hamda zukkoligini o'stiruvchi eng asosiy vositadir. Shuningdek lug'atlar ustida ishlash jarayonida ham didaktik o'yinlardan foydalanish mumkin.

Hozirgi vaqtda zamonaviy o'quvchining so'z boyligini boyitish masalasi juda dolzarbdir. Odamlar o'rtasida amalga oshirilgan aloqa sifati to'g'ridan-to'g'ri odam ega bo'lgan so'zlar soniga bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, Lug'at boyligini boyitish o'quvchining fikrlarini aniqlashtirish, takrorlashlarni bartaraf etish, tasvir va stilistik me'yorlarni yaratish uchun so'zlarni erkin kontekstli almashtirishni ta'minlashga qaratilgan. Matnni idrok etishda boy leksika ma'lumotni nafaqat so'zlarning lug'at ma'nolarini, balki ularning konnotatsiyalarini ham tushunish orqali adekvat idrok etish imkonini beradi. Lug'atni boyitish lingvistik ongga so'zlarning tematik guruhlarini, sinonimik qatorlarni, shu jumladan frazeologik birliklar, antonimik juftlarni kiritish orqali amalga oshiriladi, bu sizga kerakli birlikni tanlash imkonini beradi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karima Qosimova, Safo Matchnov, Xolida G'ulomova, Sharofat Yo'ldasheva, Sharofjon Sariyev "Lug'at ustida ishlash metodikasi"
2. "O'zbek tili fanidan lug'atlar ustida ishlash orqali talabalarning so'z boyligini oshirish" metodik ko'rsatmasi. Toshkent-2005
3. N. Mahmudov. Nutq boyligi. // "Umumiy filologik tadqiqotlar: muammolar va ularning yechimlari". - Jizax. 2011. 22-bet.
4. X.Jamolxonov. Xrzirgi Uzbek adabiyot tili. 2-kitob. Toshkent. 2008 yil.

